

EL RETAULE DE SANTA TERESA DE VIC, OBRA DE PAU COSTA

per Aurora PÉREZ SANTAMARÍA

A la gran vàlua artística d'aquesta obra, avui cal afegir-hi el seu valor testimonial a Vic, ja que és l'únic gran retaule barroc conservat en aquesta ciutat en què tants retaules es varen esculpir durant els segles XVII i XVIII.

L'escultor

Pau Costa va néixer el 1664, tal i com es desprèn de l'acta de defunció d'aquest escultor que morí a Cadaqués, el 7 de novembre de 1726, als 62 anys¹. Fins ara es donava més d'una data de naixença. Martinell la situava el 1672². E. Junyent vers el 1663³. Però encara que el Dr. Junyent si apropa més, la més admesa ha estat la de Cèsar Martinell. Considerem que té certa importància dir-ho perquè se'l considerava un escultor molt precoç, com veurem, si admetem com a vàlida la data que dona Martinell.

Pensem que devia ser vigatà, encara que a Torelló el consideren d'aquesta vila: «Pau Costa, domiciliat a Vic i oriünd de Torelló...»⁴. Malgrat aquesta afirmació en tots els contractes d'obres se'l considera ciutadà de Vic i ell mateix ho corrobora en el seu testament: «Jo, Pau Costa, escultor de la ciutat de Vich, habitant avui en la vila de Cadaqués...»⁵.

Com a escultor, emperò, no es va formar a Vic sinó a Manresa. Quan tenia 18 anys, el 1682, treballava al taller de Pau Sunyer, no sabem quan va deixar aquest taller i va tornar a Vic. Martinell, amb dades que li proporcionà el Dr. Junyent, diu que el 1688 executà el retaule de Sant Llibori per a l'església de la Pietat de

-
1. *Llibre dels òbits... 1700-1761*. Arxiu Parroquial de Cadaqués.
  2. MARTINELL Cèsar, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Barcelona 1961, vol. II, pàg. 143.
  3. JUNYENT Eduard, *L'escultor vigatà Pau Costa*, dins «*Revista Vic*» 1972. Sense paginar.
  4. SOLA Fortià, *Història de Torelló*, Barcelona 1948, vol. II, pàg. 75.
  5. *Llibre de testaments... 1714-50*. Arxiu Parroquial de Cadaqués.

Vic⁶. Aleshores no tenia 16 anys com diu Martinell, sinó 24. Era jove però no precoç. Podria ser la primera obra a Vic. D'ençà d'aquest retaule trobem altres contractes, tant a Vic com a les rodalies (Seva, Sant Andreu de la Vola, entre altres).

El retaule

Poc abans de deixar Vic contractà una obra important: el retaule de Santa Teresa del convent de Carmelites. Si bé és important per la seva qualitat artística, avui cal afegir-hi que és l'obra més antiga conservada de Pau Costa.

Abans de trobar el contracte, havia llegit el que el Dr. Junyent deia: «No ha estat possible, malgrat les investigacions, conèixer l'artista o tallistes que intervingueren en l'execució d'un dels retaules més corprenedors del barroc de finals del segle XVII. Segons notes de l'arxiu del convent sembla que l'obra hauria estat començada vers el 1698...»⁷.

Al convent de Carmelites em varen donar com a dades segures les del daurat. Creien que el 1699 es va començar el daurat. El retaule seria doncs de finals del s. XVII.

Però també havíem vist el retaule. Com que ja coneixíem obres d'en Pau Costa —per exemple el retaule d'Arenys— vàrem quedar sorpresos en veure'l. La relació estilística era evident, però creient-nos les dades tant del retaule, com del naixement de Costa el 1672, la nostra conclusió era: puix que Costa era massa jove per a fer un retaule d'aquesta vàlua, devia ser obra del seu mestre i Costa havia assimilat extraordinàriament el seu estil. Tampoc havíem trobat encara el document que corrobora que el seu aprenentatge es va fer a Manresa amb els Sunyer.

En trobar el contracte no sols es confirmà l'autoria, sinó que l'obra és més tardana del que es creia. Es contractà el 1703. El posterior descobriment de la seva data de naixença el 1664, demostrava que Costa tenia 39 anys quan contractà el retaule. Tot això era molt més adient. L'estil és el d'en Costa, però també el d'un escultor madur, plenament format. Es feia molt difícil creure que pogués haver esculpit aquest retaule vers els 20 anys.

Efectivament, el 10 de febrer de 1703 es firmà el contracte entre la Mare Priora del convent de Carmelites Descalces i Pau Costa, mestre escultor i ciutadà de Vic.

Reproduïm un fragment del contracte que es troba a l'Arxiu Diocesà de Vic:

«Lo qual retaula aje de ser y executar la traça que ha dibuxada dit mestre Pau Costa per dit retaule o per lo modello y traça de aquell, la qual se troba firmada per los molt reverents señors doctors Ivo Cassañes y Emmanuel Bojons, preveres, y per dit mestre Pau Costa, ab intelligencia emperò y declaració que en dit retaule

6. MARTINELL Cèsar, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Barcelona 1961, vol. II, pàg. 143.

7. JUNYENT Eduard, *El retaule major de l'església de Santa Teresa*, dins «Revista Vic» 1966. Sense paginar.

y a de aver sis columnas enteras y no pilastras com està en la traça y que juntament dit Pau Costa age de fer Sacra Evangeli de Sant Joan y Lavabo de relleu, si y conforme és en la capella del gloriós Sant Bernat Calvó de la Seu de Vich...»⁸.

Aquest fragment del contracte ens sembla interessant per dues raons. La primera perquè proporciona dades tipològiques i iconogràfiques que són prou escasses en els contractes, que se centren, primordialment en aspectes econòmics, tècnics i terminis per fer l'obra. La segona perquè reflecteix les influències d'unes obres a altres. Els relleus de la capella de Sant Bernat Calvó de la Seu devien agradar a les clientes i ho volien veure esculpit al nou retaule.

Però aquests relleus no són avui al retaule. Potser no es varen arribar a fer, com va passar en altres casos. Probablement per raons econòmiques, sovint, l'escultor no cobrava segons els terminis estipulats i, aquest feia menys del que havien acordat en el contracte. Podria ser la raó en aquest cas. Un altre motiu podria ser que més tard s'hi fessin algunes modificacions.

Per acabar amb aquest fragment del contracte, efectivament l'escultor hi va posar columnes en els cossos del retaule.

El Dr. Junyent assenyalava que l'escut que figura al retaule «a cada banda de la taula de l'altar» és del Dr. Domènec Osona que costejà el retaule⁹. Al *Diccionario geográfico, estadístico e histórico* Madoz ens diu que va ser el seu germà el qui el va costejar: «Fue edificada (es refereix a l'església del convent de Carmelites) poco después por Domingo Osona, hijo de Vic, y su hermano, el capiscol de Barcelona, don Miguel Juan Osona costeó el retablo mayor en el cual se ven esculpidas sus armas»¹⁰.

En qualsevol cas, en el contracte no hi figuren ni l'un ni l'altre. La part contractant és la Mare Priora. I un dels que signen la traça del retaule, el doctor Ivo Casañas que lliura una quantitat pel retaule se l'esmenta al contracte: «Prometen dita Mare Priora y convent a dit Pau Costa que li donaràn nou centas lliuras barcelonesas, pagadoras ço es, set centas sinchquanta lliures per dita molt reverent Mare Priora y convent...Las restans, empero, cent sinchquanta lliures...correràn a compte de dit illustre señor doctor Ivo Cassañes...»¹¹.

Ara bé, malgrat que no se'ls esmenti en el contracte, creiem que el fet que l'escut figuri al retaule és prova que els Osona costejarien, almenys, una part de les set-centes cinquanta lliures que la Mare Priora lliurà a l'escultor.

La descripció artística i iconogràfica del retaule l'ha feta el Dr. Junyent en l'article ja esmentat¹².

8. Vic, ACF, vol. 3055, folis 65-66v. Al vol. 3075, folis 24-26 es troba l'esborrany d'aquest document. La publicació completa del document es trobarà a la tesi de l'autora de l'article, la qual és en curs de publicació.

9. JUNYENT Eduard, *El retaule major de l'església de Santa Teresa* (o.c. nota 7).

10. MADÓZ Pascual, *Diccionario geográfico, estadístico e histórico*, Barcelona 1985, pàg. 481.

11. Vic, ACF, vol. 3055, fols. 65-66v.

12. JUNYENT Eduard, *El retaule major de l'església de Santa Teresa* (o.c. nota 7).

El retaule és de planta plana i té una amplària a la base de 7,62 m. Consta de sòcol, bancal, un cos i àtic. Té tres carrers. No té fornícula principal com és habitual als retaules escultòrics, puix que no hi ha imatge titular. Ha estat substituïda per una gran tela pintada en la qual s'ha reproduït un èxtasi de Santa Teresa. El convent de Carmelites va voler que el seu retaule major fos molt representatiu de l'Ordre. Té un caire marcadament programàtic, cosa que és força habitual en els diferents ordres religiosos.

Però en el moment en què s'esculpeix aquest retaule, Papebroke en el primer volum dels *Acta Sanctorum* (1675) ja ha arribat a la conclusió que l'Ordre Carmelita neix al segle XII. Els carmelites es negaren a acceptar-ho i seguïen sostenint que l'Ordre va ser fundat per Elies, el profeta, amb la qual cosa era l'ordre religiós més antic. Aquesta postura tradicional la veïem reflectida en el retaule: a l'àtic hi ha Elies i també Eliseu, deixeble d'Elies, que va ser el primer, també d'acord amb la tradició, d'acceptar la regla d'Elies.

Però és la gran tela central, del cos principal, el més significatiu des del punt de vista carmelità de tot el retaule. Precisament l'èxtasi de Santa Teresa que reproduceix és el que la santa va tenir quan era a l'església dels dominics d'Àvila. Com ella mateixa explica se li van aparèixer la Verge amb el Nen i Sant Josep, que li posà un mantell blanc. La Verge digué a la Santa que els seus projectes seran realitat. Poc després, el Papa autoritzava Santa Teresa a fundar el convent de Sant Josep d'Àvila. Aquest èxtasi és, doncs, el punt de partida del Carmel reformat. Les Carmelites Descalces de Vic el volgueren en el lloc més destacat del retaule major.

Als extrems d'aquesta tela es troben, en el fragment de l'Evangeli, Sant Joan de la Creu, primer reformador del Carmel juntament amb Santa Teresa, i en el fragment de l'Epístola, Sant Albert de Sicília, provincial de l'Ordre a aquesta illa durant la dominació catalano-aragonesa.

El programa carmelità es completa amb el text del Salm 88 i l'escut de l'Ordre a l'àtic, on es troben les esmentades figures d'Elies i d'Eliseu.

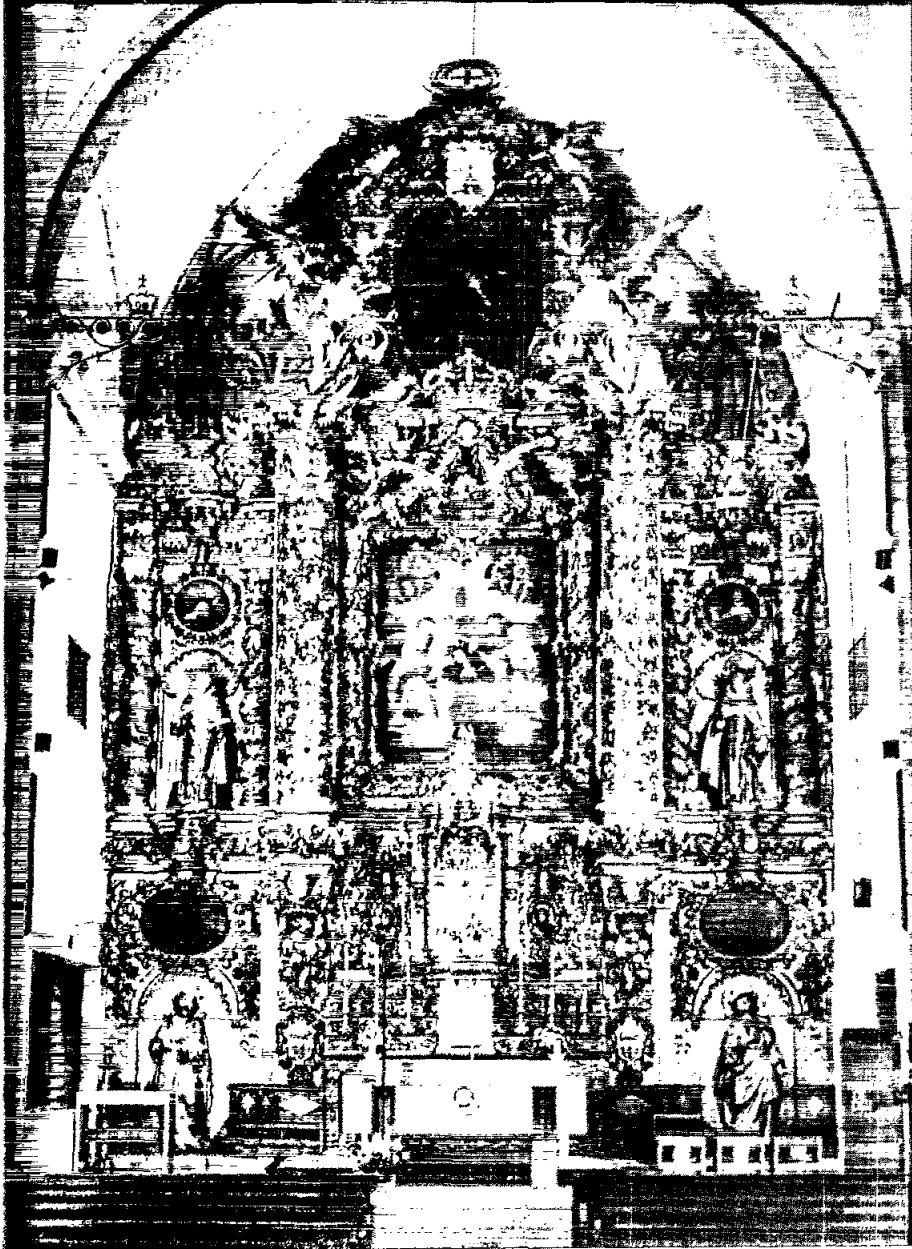
El programa carmelità és senzill però clar: es manté en la tradició pel que fa als orígens de l'Ordre, es troben importants figures de l'Ordre i es posa especial èmfasi en la reforma del Carmel.

Hi han altres temes iconogràfics: uns amb relació amb la Contrareforma —el triomf de Sant Miquel sobre el diable—, altres amb la tradició retaulística —Sant Pere i Sant Pau a les portes del sòcol. Entre els que resten, voldríem destacar la presència —en relleus— dels sants Lluçia i Marcia, a cada costat del manifestador. Si bé són dos màrtirs de Nicomèdia, del segle III, la tradició els considerava màrtirs de Vic. Amb la seva presència el convent, a més a més de profundament carmelità se sent també vigatà.

—Hem dit que amb el retaule de Santa Teresa tenim avui la primera peça conservada de Pau Costa, puix que els retaules anteriors s'han perdut. Però és un Costa plenament format com a escultor el que trobem. També s'ha d'assenyalar que és menys escultòric que altres retaules de Costa i que algunes figures escultòriques —Sant Joan de la Creu i Sant Albert de Sicília—, així com els alts relleus de Sant Pere i Sant Pau del sòcol han estat refets després de la Guerra Civil.

Tot i així, ens permet un estudi estilístic de Pau Costa i assenyalar allò que l'escultor repetirà —amb variants— en retaules posteriors.

En primer lloc és un retaule plenament barroc. Això es fa palès en l'arquitectura, la decoració i les figures escultòriques originals que ens han arribat.

Pel que fa a l'arquitectura les columnes són salomòniques i decorades amb el tema eucarístic dels raïms i dels pàmpols.

Un frontó que neix a l'entaulament que remata el cos principal es trenca per deixar lloc a la tela de Sant Miquel que es troba a l'àtic.

La riquesa ornamental la trobem arreu, però en especial al bancal i als entaulaments que separen els cossos del retaule. Tots els motius ornamentals són moguts i corbats —com correspon al ple barroc— i són també molt acurats i d'un gran detallisme, característics de Costa.

En el centre del bancal destaca un gran manifestador cilíndric, molt ostentós. A les portes té pintada l'escena de l'Anunciació. És rematat per un cupulí que està coronat per un pel·licà, símbol de l'Eucaristia. Aquest tipus de manifestador el trobarem en altres retaules posteriors de Pau Costa, com per exemple en el de Palafrugell i el de Cadaqués.

Pel que fa a les figures escultòriques —algunes desaparegudes, com ja hem dit— ens hem de centrar en els àngels, Elias i Eliseu.

Destacarem els àngels per la seva qualitat artística i per la seva influència posterior. En primer lloc els angelets, a manera d'atlants, que suporten les cartel·les que sostenen l'entaulament que separa el bancal del cos principal. Són moguts, d'una gran perfecció de modelatge i, al mateix temps, sembla que no els és massa pesat el que suporten. Els tornarem a trobar, quasi idèntics, en un retaule immediatament posterior al de Santa Teresa: el de Nostra Senyora del Roser d'Olot.

Capets d'àngels amb grans ales els trobarem en aquestes mateixes cartel·les i també en els entaulaments i altres parts arquitectòniques del retaule.

Cal remarcar dues parelles d'angelets. L'una flanqueja la tarja amb el Salm 88. Són angelets molt moguts i en marcada posició diagonal. L'altre flanqueja l'escut carmelità de l'àtic. Són àngels trompeters de l'àtic. També estan en posició diagonal i moguts.

Però, creiem, que els més destacables són els dos grans àngels que es recolzen al frontó de l'àtic. Embolcallats amb túniques que deixen veure part del seu cos són figures d'una gran elegància i les seves ales verticals recorden les de les victòries clàssiques. Aquest tipus d'àngel el trobarem en altres retaules posteriors de Pau Costa.

Com ja hem esmentat, dels retaules de Pau Costa conservats, aquest és el primer. Ja de principis del segle XVIII, enllaça estilísticament amb les obres immediatament posteriors de Costa (Olot, Arenys, Palafrugell entre altres).

No podem avui seguir l'evolució completa d'aquest escultor, ja que les obres de joventut no ens han arribat i és una llàstima. Però considerem que amb el retaule de Santa Teresa comença el període dels seus grans retaules majors en el qual indubtablement, l'artista esculpí les obres més reeixides.

Aurora PÉREZ
C/ Sta. Maria Congost, 49
08024 BARCELONA